

Kirke- og kunsthistoriske Møder

afholdte i Aaret 1908.

Aarets første Møde holdtes i **Ribe** d. 10. Juni. Det bestod af to Afdelinger: i Domkirken og i St. Catharinæ Kirke. Ved Mødet i Domkirken talte Selskabets Formand, Dr. H. F. Rørdam, og mindede om det første Møde, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie under stor Tilslutning havde holdt i Ribe for 53 Aar siden, og udtalte det Ønske, at nærværende Møde maatte yde Tilhørerne samme Tilfredsstillelse, som hint havde ydet den Kreds, som da var samlet. Alle de Mænd, som den Gang havde ført Ordet, J. F. Fenger, Jac. Helms, L. Helveg og Biskop J. Daugaard, vare nu gaaede ind til deres Hvile, det samme gjaldt de allerfleste af Tilhørerne — kun een vides at have deltaget i begge Møder, 1555 og 1908, nemlig den højt bedagede Forfatterinde, Frøken Christine Daugaard, som endnu med levende Deltagelse fulgte Foredragene fra først til sidst. — Derefter holdt Museumsdirektør Dr. W. Møllerup et udførligt Foredrag om Ribe Domkirkes Historie gennem de stiftende Tider. Mødet sluttedes med Orgelspil og Sang, som det ogsaa havde begyndt. — Anden Afdeling var et Aftenmøde. Af de Foredrag, som ved denne Lejlighed holdtes, skal nedenfor (S. 627—40) meddeles Uddrag (jfr. Referaterne i »Ribe Stiftstidende« for 11. og 12. Juni 1908).

Aarets 2det Møde holdtes i **Ringkjøbing** d. 12. Juni, hvor Sognepræst H. G. A. Jørgensen fra Farup først talte om kirkelige Forhold for 400 Aar siden med Tilknytning til stedlige Forhold (se Uddrag nedenfor). Derefter talte Formanden om den religiøse Bevægelse i Vestjylland i

det 18de Aarhundrede (se foran, S. 567 ff.), og endelig holdt Sognepræst P. Severinsen fra Tim et Foredrag om Hans Adolf Brorsons Salmedigtning.

Den 2. Juli fandt et kombineret arkæologisk og kirkehistorisk Møde Sted i **Snoldelev**, hvor en talrig Kreds af Tilhørere i det herlige Sommervejr havde samlet sig i Præstegaardens smukke Have. Efter en Indledning af Sognepræst L. Glahn og en Sang talte Cand. mag. Museumsassistent Hans Kjær om Egnens Maader fra Oldtiden, særlig om den navnkundige Snoldelevsten. Derefter fortsatte Dr. H. F. Rørdam med en Beretning om Egnens kirkelige Minder, lige fra den Tid da Kristendommen først fik fast Fod paa den sjællandske Slette (»Héden«), og da »Blothøj« her i Nærheden afløstes af en kristen Kirke, hvis Klokker lød ud over Sognet og kaldte til Guds Hus, som Indskriften paa Snoldelev Kirkes ældste Klokke (der dog er fra en senere Tid) endnu antyder, idet den bl. a. lyder:

Her hænger jeg, som skal til Kirken Eder kalde.
 Tunghørig Sjæle! O staar op og lader falde
 Al Verdens Syssel! Gaar og hører Herrens Røst,
 Saa ringer jeg for Lig til Eders Sjæletrøst.

Ret udførlig Gjengivelse af Foredragene findes i »Roskilde Tidende« og »Roskilde Dagblad« for de følgende Dage.

Den 29. Juli holdtes Møde i **Lyngby**. Det begyndte med Orgelspil og Sang i Kirken, hvor Selskabets Formand fremdrog en Række Træk af Lyngbys kirkelige Historie i gamle Dage. Der efter holdt Professor J. Kornerup et interessant Foredrag om de gamle Kalkmalerier i vore Kirker, idet han bl. a. dvælede ved dem, der findes i Lyngby Kirke. Af begge Foredrag findes Referater nedenfor. Efter et Par Timers Ophold samledes man i det nyopførte Menigheds- og Missionshus, hvor Højskoleforstander H. Rosendal holdt et ndførligt og indholdsrigt Foredrag om Grundtvigs Salmedigtning. Formanden sluttede med en Skildring af Præsten Bone Falch Rønnes Levned. Han var Præst i

Lyngby 1802—33 og udfoldede i den Tid en mangesidig og mærkværdig Virksomhed, der gjør ham fortjent til et taknemmeligt Eftermæle i den danske Kirke.

Her følger nu kortere eller længere Gjengivelser af en Del af Foredragene.

1.

Bemærkninger om de ældste Perioder af Danmarks Kirkehistorie (med særligt Hensyn til Ribe Stift).

Af Docent *J. Oskar Andersen*.

I Anl. af Tidspunktet for Mødets Afholdelse betonedes Foredragsholderen til Begyndelse, at det var ønskeligt, om det kunde blive fast Kirkeskik, at kirkehistoriske Møder afholdtes i Stifterne netop i Forbindelse med Pinsefesten. I vor virkelighedsøgende Tid vil det være værdifuldt for Menigheden ikke blot ved Pinsetid at stilles overfor den mægtige Beretning om Kirkens Stiftelse, men tillige overfor de mange følgende Aarhundreders Vidnesbyrd om, hvorledes Menigheden reelt har arbejdet med de Gaver, der er givet den, og i hvor høj Grad og paa hvad Maade den har forstaaet sit eget Væsen og sine Opgaver. Der er Nutidsværld i at stilles overfor de virkelige, menneskelige Forhold i Fortiden. Selv de svageste Kirketider er os direkte nyttige ved deres tydelige Paavisning af det farlige for det kristelige Liv i at fjerne sig fra Evangeliernes Vidnesbyrd om Kristendommen og den første Kirkes Menighedsforstaaelse. Paa den anden Side vidner selv de rigeste Perioder — de, der kendemærkes ved aandelige Stormænd, ved hvis Fødder det stadig giver den rigeste kristelige Udvikling at tage Plads, og som særlig vidne om Evangeliets Surdejskraft til at forny Hjerter og rejse hele Folk — om det brudstykkeagtige og ufuldkomne i Tros- tilegnelsen og Livet, om forvirrende Indflydelse fra usikre og forvanskede Traditioner og fra det ydre Kulturliv, selv dér, hvor man mener at bygge paa Evangeliets Ord og de kristne Erfaringer.

Stilles vi da overfor Menighedens virkelige Historie, og det er den, vi maa lytte til, selvfølgelig saadan som de ægte Kilder og Mindesmærker fortæller den (aandrige Udviklinger ud fra subjektivt Syn eller efter usigtet og usikkert Materiale er her værdiløst) vil vi i de forskellige Perioder møde Former, der er os ganske fremmede, og vi vil faa et stærkt Indtryk af, hvad det egentlig vil sige, at Kristendom er Liv i Menneskesjæle, som stadig maa tilpasse det, deres Tid fik Kraft til at gribe og til egne sig af Jesu Kristi Ord og Gaver og af hans Opgaver til os, til det, de aandeligt og materielt maatte leve paa som Udtryk for deres Tids Sandhedserkendelse og Forstaaelse af Menneskets Kulturformaal. Man vil da ogsaa her møde Virkelighedens Protest mod Studerekamrets Konstruktioner af »usvigelige« kvantitative Bestemmelser af, hvad Kristendom og Kirke er, og mod de officielle Forsøg paa gennem Læreformler og Kirkeskikke (der fremsættes som Udtryk for »Menighedens« Erkendelse, medens de i Virkeligheden er Udtryk for et større eller mindre Antal Teologers eller Kirkestyrreres Forstaaelse) at garantere én Periodes Erfaringer tilegnet uforandret af de følgende.

De Perioder af Kirkens Historie, der er Emnet her, indprænter os særlig tydeligt, hvor skrøbelige Garantier officielle dogmatiske Formler og tilsyneladende faste Kirkeskikke er for Bevaringen af et uændret, aandeligt Liv i Kirken. Disse Tidsrum er Nutidens evangeliske Kristne uendelig fremmede, og selv, hvor vi finder kendte Former, gælder det, at to kan sige og gøre det samme uden at mene det samme. Ikke mindst gælder dette det første store Tidsrum af den danske Kirkehistorie: Missions- og Organisationstiden, der gaar fra 822 — det Aar, da Pave Paskalis I paa Kejser Ludvig d. frommes Begæring tildelte Ærkebiskop Ebo af Reims »Legationen« til Nordens Folk — og til 1104, da den selvstændige Kirkeprovins i Norden stod færdig om Ærkesædet i Lund.

Foredragsholderen anser det for overflødigt i »Kh.

Samlinger« at referere det i Foredraget fra andre Fremstillinger kendte Materiale og Enkeltstof (jfr. herom navnlig Helwegs Kirkehist. og Kinchs fortræffelige Bog om Ribe); derimod skal anføres det væsentlige i Foredragets Bestemmelse af Tidens Missionssyn og Kirkeforstaaelse, der er Forudsætningen for den rette Forstaaelse af hele Perioden til 1104, men navnlig det første Afsnit til c. 960, paa hvilket Tidspunkt det maa antages, at Kristendommen »vædtoges« i Danmark.

Paa de nævnte to Punkter kommer Forskellen fra den ældre Oldkirkes Opfattelse klart frem. Kirken stod ikke længere for Bevidstheden som Samfundet af dem, der personlig havde oplevet en aandelig Omvendelse og derefter som bekendende og virkende Kristne følte sig forpligtede til Deltagelse i Løsningen af Samfundets Opgaver i Forstaaelse af, at dette netop maatte blive saadan, som de var. Nej, Kirken opfattedes som en ydre Institution, der som saadan tilførte Naadekraft uden Hensyn til aandelig Modtagelighed og Forstaaelse hos de passive Modtagere. Hele Vægten var lagt over paa Embedets Mænd, der paa Grund af deres Ordination stod som de brugelige »Naadekanaler«, berettigede og mægtige til at foretage en Række Vielseshandlinger, der mødte Mennesket fra Vugge til Grav. — Forstaaelsen af disse Sakramenter og Benediktionshandlinger vindes bedst ved en Undersøgelse af Tidens Syn paa den fysiske Natur. Man nærede en fast Overbevisning om, at hele den fysiske Verden var gennemtrængt af Djævelens Magt. Mange Vielser var derfor nødvendige for overhovedet at turde bruge det, der hører den fysiske Verden til. Marker og Enge, Mad og Drikke, Hus og Hjem og Ægtesengen maa renses ved Bønner og Vievand, for at Djævelens Kræfter kan fordrives og den nødvendige Renselse bringes til Veje. Selv Kirkehuset med alt, hvad der er i det, lige til Alterbordet, de hellige Kar, Klæderne, som Præsten iføres, Klokkerne, der ringe fra Stapelen eller Taarnet, maa vies med bestemte Formler, men faar derved

en iboende Hellighedskarakter. Djævelen maa uddrives af Vandet i Daabskummen eller Vievandskarret; der maa ske Besværgelser ved Saltet, Røgelsen og Lysene, der bruges til Gudstjenesten, og ikke mindst ved den Jord, der skal gæmme de dødes Legemer. Gennem disse Vielser berøves da ikke blot den livløse Natur dens Skadelighed for Mennesker; der tilføres den en virkelig Velsignelse, saa den kan blive en Velsignelseskilde for dem. — Blandt de rent objektive Velsignelseskilder, som Kirken raader over, staar ogsaa »Helligdommene«, de henfarne Helgeners Relikvier, i første Række. Ingen tvivler om, at den Velsignelse, som udgik fra disse Mænd og Kvinder i deres jordiske Liv, i lige saa høj Grad er rent fysisk knyttet til deres Relikvier, ja den meddeler sig til de Genstande, som rent udvortes berører Relikvierne. Derfor evner de Sandskorn, der skræbes af Gravstenen over en Helgen, den Olje, der drypper ned fra Lampen ved hans Lejested osv. at helbrede for de samme Sygdomme, som vedkommende i sit Liv havde magtet at fri fra.

Men kunde den fysiske Natur ved Guds Kraft forvandles til Velsignelseskilder, var det da underligt, om man troede, at Velsignelse kunde meddeles levende Mennesker uden andre aandelige Betingelser end deres Trang til den og deres Villighed til at modtage den? Her staar da hele Rækken af de nødvendige, sakramentale Handlinger, der møder den enkelte fra Daaben til den sidste Olje, som indgyder en Hellighedskraft i alle, der hører til Kirken, selv om de, der er Genstand for den, ingen personlig Forstaaelse har af, hvad disse Handlinger betyde, eller blot kan følge med i deres Udførelse — ti de udføres jo alle i det ubekendte latinske Sprog.

Hvad er da det aandeligt bærende i denne Kirke? Sikkert først og sidst den urokkelige Overbevisning om Guds virkelige Nærværelse i den. Kristi Kongemagt godtgøres daglig i de overnaturlige Kræfters Tilstedeværelse i Kirkens hellige Handlinger og bevises for Tvivlere ikke

mindst gennem de Undere, der sker ved de helliges Relikvier, om hvilke samtidige Tillidsmænd fortælle saa meget, gennem Gudsdommene og ikke mindst gennem den asketiske Livsførelse, som fromme Mænd faar den for andre næsten ufattelige Naadekraft til at gennemføre paa Trods af alle de naturlige Ønsker og Livsformaal, som man selv føler sig saa fast bundet ved. Lige siden Martyrtidens Ophør er Asketernes Eksistens i Kirken det haandgribelige Bevis for Menigheden paa Guds Krafts Tilstedeværelse dér. Men dertil kommer saa den ægte personlige Grundfølelse af Syndens Magt, som Kirken selv i de svageste Perioder altid har formaaet at vække. I det mindste som den store Frygt for den berettigede, kommende Dom har den været levende forstaaet; og dermed var ogsaa en vis personlig Forstaaelse af Kristendom og Kirke som en Naadekilde givet, selv om den aandelige Udvikling her maa forekomme os yderlig rudimentær og nærmest som en Tro paa Naadens magiske Virken. Bodsvæsenets Ordning er da, trods alle de Brøst, man fra evang. Synspunkt kan paapege ved det, hele Middelalderens (selv dens ældre Perioders) Hovedkilde til aandelig Forstaaelse af Kristendommen som Liv. Derimod maa man ikke gøre sig overdrevne Forestillinger om Tilegnelsen af, hvad vi kalde kristelig Oplysning. Kirkens Belæring var yderlig ringe, og Tilegnelsen i Menigheden derfor yderst minimal. Det Kristusbillede, der synes at have staaet mest levende for Tiden — bortset fra Billedet af den tronende Konge, der kommer til Dommen — er Billedet af den tapre Helt, der overvandt Dødens Magter paa Korsets »Livstræ« og fravristede Djævelen Herredømmet ved sit Tog til Dødsriget. Kun tarvelige Brudstykker af det oprindelige »Evangelium« var bevaret som Almeneje, og »Værdierne« søgtes andetsteds. I de hellige Mænd havde man mere eller mindre klare Forbilleder for Livet, og Kristendom betød først og sidst den lydige Deltagelse i den »fungerende« Kirkes Gudstjenester, Overholdelse af dens FASTER og andre Ordninger, Modtagelse af dens Vielser og

Villighed til gennem Gaver og materielle Ofre at holde dens ydre Skikkelse oppe.

Men alt samlede sig i denne ydre Kirke om Biskoppen; ti uden ham var overhovedet ingen virkelig Kirke til Stede. Han stod som Apostlenes Efterfølger og med den fulde Kirkemagt. Kun han kunde vie Kirker, Altre og Kirkegaarde. Kun han kunde ordinere Præster og andre Klerke, kun han kunde meddele Konfirmation og Tilgivelse for de store Synder, kun han formaaede endelig at indvie den Salveolje, der var den døendes Garanti for en god Hjemgang.

Med denne Kirkeforstaaelse er den vigtigste Forudsætning givet for Tidens Missionsopfattelse¹⁾. Missionen maatte sigte mod Oprettelsen af en Bispekirke. Var en saadan tilstede i et Folk, kunde den som Institution virke til Velsignelse, selv om Forstaaelsen af Evangeliet var saa minimal, at den indskrænkede sig til Visheden om Kirkens Kraft. Men den anden Hovedforudsætning for Tidens Missionsopfattelse var de talrige Erfaringer om, at de germanske Folk kun lod sig omvende som Folk. Siden Folkevandringens Dage havde Enkeltmandsomvendelsen ingen større Rolle spillet: Goter, Vandaler, Burgunder, Franker, Angelsachser og sidst de tapre Sachser, hvis »Omvendelse« maatte staa mest levende i Mindet, havde alle betragtet Religionsspørgsmaalet som et Folkespørgsmaal. Kun i Undtagelsestilfælde traf en enkelt Afgørelse her; man følte sig bundet til Folk eller i det mindste til Slægt; og blev man paa Tinge under Høvdingenes Ledelse enige om at opgive den hedenske Dyrkelse eller nødtes dertil, saa stod Kirken der med ét Slag som »Folkekirke«; og efter kirkelig Opfattelse var det Folk, der oprettede og brugte denne Kirke, et kristent Folk. Kirkens daværende Selvforstaaelse,

¹⁾ En fortræffelig Redegørelse for Forskellen mellem oldkirkelig og middelalderlig Missionsmetode er givet af Prof. A. Hauck i Leipzig; jfr. Oversættelsen i »Nordisk Missions-Tidsskrift« VIII, 1906.

Missionserfaringerne og de germanske Folks Opfattelse af Religionen passede som skabte for hinanden. Institutionsopfattelsen og Tanken om »Folkeomvendelse« er som to Sider af samme Tanke.

Betragtes Ærkebiskop Ebos Sendelse og siden Ansgars Virken (efter Oprettelsen af Ærkesædet i Hamborg 831, der 848 sloges sammen med Bremen) under disse Synspunkter, vil man forstaa, at begge Forsøg maa betegnes som totalt mislykkede¹). Saavel Samtidens Kirke som de faa danske Kristne, der søgte til de to smaa Trækirker, opførte paa hedenske Kongers Privatgrund i Hedeby og Ribe — de eneste synlige Resultater af Ansgars Forhandlinger med de danske Konger og Stormænd — maatte erkende det. Hin ikke mindst, fordi Missionsærkesædet stod som en Parodi paa kirkelig Organisation. (Hvor var den Bispe-styrede Kirke, som et varigt Ærkesæde forudsatte?; hvor var de Tingsvedtægter, der bandt et Folk til denne Kirke? Heraf den store, kirkelige Kamp i Tyskland mod Hamburg-Bremen, i hvilken dette Ærkesæde væsentlig værger sig med Forfalskninger i Stedet for med Arbejde). Disse, fordi de, saalænge de ikke havde hjemlige og statsanerkendte Bisper, overhovedet vanskelig kunde faa Del i den fuldstændig virkende Kirkes Goder.

¹) Det ægte »Ansgars Levnet« viser tilstrækkelig tydeligt, at Ebo ikke blot har Fortjenesten af Missionens Begyndelse i Norden, men ogsaa af dens Bevarelse trods Nederlagene. Reelt kom Ansgars sympatetiske Personlighed ikke til at betyde meget for den danske Kirke, og Mindet om ham var svagt i det danske Folk. (Jfr. min Art. i Kirkelexikon for Norden I, 101 f., der endog paa enkelte Punkter trænger til Begrænsning). Det er paa Tide, at de rosenfarvede Billeder af Ansgar som »Apostel« og Kirkegrundlægger, der endnu er gængse hos os og udbredes i kritikløse Foredrag, forsvinder. Ansgars Betydning og Virksomhed angaar væsentlig tysk Omraade; fra tysk Side er dette ogsaa fuldtud indrømmet (jfr. A. Haucks Fremstilling i hans store Værk om Tysklands Kirkehistorie). En fortræffelig Afhandling om Ansgars Mission med særdeles klar Redegørelse for det virkelige Kildemateriale foreligger iøvrigt i H. v. Schubert, »Ansgar und die

Der gaar 100 Aar fra det nordiske Ærkesædes Genoprettelse (i Bremen) til det Tidspunkt, da dets Ærkebiskop staar med danske Suffraganbisper om sig (948). Da nævnes ogsaa en Biskop i Ribe (Leofdag). Men om ham og de andres Virksomhed heroppe ved vi intet sikkert. Det er overhovedet muligt, at disse Bispers Indvielse mere vidner om Ærkebispens betrængte Stilling i Tyskland (saalænge han stod uden Suffraganer) end om Fremskridtet i Arbejdet i Danmark. En virkelig kirkelig Organisation heroppe kan ogsaa vanskelig tænkes uden en statslig eller folkelig Godkendelse af Kirken. Traditionen i Bremen (Adam) vidste da i Grunden heller intet om Leofdags Virken i Ribe eller Jylland, men talte om hans Forkyndelse »hinsides Havet» (Sverige-Norge). Ribebispekrønikens (S. R. D. VII, 184) Meddelelse om hans Martyrdød, da han, forfulgt af Hedningerne, vilde vade gennem Aaen (ved Ribe??), er for en saa højvigtig Begivenhed for en Kirke i Middelalderen mærkelig ubestemt; og trods de Mirakler, der senere skete ved hans formodede Grav, vilde hverken den danske Ærkebisp eller Paven godkende en senere Ribebiskops Forsøg paa at »skrinlægge» ham — den Ildebrand, der snart efter ødelagde »Relikvierne«, betragtedes aabenbart som Guds Dom i denne Sag (jfr. dog nedenfor om denne Sags mulige Sammenhæng med en bestemt, kirkepolitisk Situation).

Den gennemgribende Forandring i Danmark skyldes hverken Ærkebiskop Unnis Rejse i Norden 936 eller de af Bremerærkesædet 948 udnævnte »danske» Bisper, men den ukendte Poppo (jfr. Kirkelexikon III, S. 583 f.), der c. 960 ved at bære Jærnbjrd overbeviste Harald Blaatand og Hirden om Kristendommens Sandhed og Guds Magt. Derefter maa Kongen og Stormændene paa Tinge have overtalt Bønderne til at vedtage den hedenske Dyrkelses Ophør og Kirkens Oprettelse (Vedtagelse af en »Kristenret» som

Anfänge der schleswig-holst. Kirchengeschichte», Kiel 1901 (Separataftryk af »Beiträge u. Mitteil. des Vereins f. schl.-holst. Kirchengesch. »).

Del af gængs Lov). Begivenheden maa opfattes som en Parallel til, hvad der skete Aar 1000 paa Island. Den store Jellingrunesten er det sikre Monument om denne epokegørende Begivenhed, der forsaavidt sætter det senere Ribestift i første Række i dansk Kirkehistorie.

Men Stiftet ejer ogsaa fra Kirkens ældste Periode en Skikkelse, der forholdsvis tydelig afspejler os Periodens Karakter, nemlig Odinkar d. yngre (hans Forhold til Bremer-sædet; Gærning som rejsende Bisp; Storættethed; Gavnildhed mod Kirken; Tanken om at gøre Bispedømmet arvelig i sin Slægt, han har altsaa været gift; hans Bodsfromhed og mulige Forhold til de nye Tanker i England og Frankrig).

Efter en Redegørelse for den ydre og indre kirkelige Organisation, der siden Knud d. stores Dage finder Sted i den danske Kirke og er Forudsætningen for den endelige Løsrivelse fra Forholdet til Hamborg-Bremen, og paa den anden Side for den ringe Berøring, Danmark endnu c. 1100 har med de gregorianske Idéer, der sætter den øvrige Kirke i stærkeste Bevægelse, gav Foredragsholderen en Udsigt over den følgende Hovedperiodes Karakter (1104—1241) med dens Kamp imod Bremen og Tyskland for at bevare den opnaaede national-kirkelige Selvstændighed, dens Vidnesbyrd om de gregorianske Reformtankers Indtrængen i Danmark, dens Opnaaelse i Valdemartiden af Kirkens Frigørelse fra Lægmands- og Statsvælde og dens dermed følgende Vækkelse til inderligere Kristendomsforstaaelse og dybere personligt Fromhedsliv under Paavirkningen fra den franske Kirke, hvor navnlig Cisterciensersfromheden fornyer visse Sider af virkelig evangelisk-apostolsk Kristendomsforstaaelse. Her skildredes de forskellige Ribebispers Forhold til denne Udvikling. Navnlig Elias's Stiftelse af Domkapitlet 1145 (med det følgende Forsøg paa at binde det til Augustinerreglen) og Radulfs († 1171) Indførelse af Cisterciensere til Løgum (først til Seem) betegner Vendepunkter for Stiftet. Radulfs Historie afspejler

i det hele den danske Kirkes: hans Forhold til Kong Valdemar og dermed til Tyskland og den Modpave, hvormed Kejseren bekæmpede de gregorianske Idéer; muligt kan hans Forsøg paa at kanonisere Bremeren Leofdag, ligesom Eskils Modstand derimod og Ribe-Bispekrønikens Desavouering af Leofdag-Relikvierne, forklares herigennem; derpaa hans og hele Danmarks Forsoning med Ærkebiskop Eskil og den dermed følgende Optagelse af de gregoriansk-franske Kirketanker med Iver for Cistercienserordenen: Stiftelsen af disse Klostre bliver i Danmark Bod for Forholdet til Modpaven og Frafaldet fra Eskil; ogsaa Radulfs Iver for Opretholdelsen af Munkelivet i Kapitlet er betegnende for Omslaget.

Kirkens Opgangstid viser sig ogsaa for Ribe Stifts Vedkommende udvortes ved det vældige Kirkebyggeri i det Aarhundrede, da de nye Kirketanker sejrer. Som Vidnesbyrd om det aandelige Livs Vækst staar ogsaa Indførelsen af de nye Tiggermunkeordner (1228 Dominikanere, 1232 Fransiskanere i Ribe), der bringe med sig den middelalderlige Fornyelse af Forstaaelsen for den »apostolske« Kristendom. — Sluttelig paa pegedes den Vinding, som Kirkens Selvstændiggørelse i Valdemartiden og Kongemagtens gode Forhold til Kirken betød i statslig Henseende.

2.

Fra Aandslivet i Ribe i Reformationens Aarhundrede.

Af Sognepræst Dr. phil. *H. F. Rørdam.*

»Det lysner i Øster, det dages vidt, den klare Sol oprinder«, saaledes synger Mester Anders Sørensen Vedel i sin rimende Pavekrønike, og derved peger han paa det Lys, som ved den lutherske Reformation oprandt over vort Fædreland for henved 400 Aar siden. Denne frydefulde Følelse af, at et nyt Lys var oprundet — »Evangelii klare Lys«, som man plejede at sige — var det, som fyldte de bedste og mest udviklede blandt Folket med Mod og Kraft til at bryde nye Baner baade paa Kirkens og Kulturens Omraade.

Derved faar Sysselsættelsen med Reformationens Tidsalder noget saa tiltrækkende, at selv om vi kan se, at det Brud med saa meget i Fortidens Tænkemaade og Levevis, den Omvurdering af aandelige Værdier, som i hin Tid foregik, ikke savner sine Skygger, saa var den aandelige Vinding dog saa stor, at vi aldrig kunde ønske at gøre Skridtet tilbage.

Byen Ribe afgiver fremfor noget andet Sted i Danmark et mærkeligt Vidnesbyrd om de Aandskræfter, der, frigjorte ved Reformationen, fik Lejlighed til at udfolde sig i det 16de Aarhundrede til Gavn for hele Samfundet. Det er i Sandhed en lang Række af betydelige Personligheder, fremvoksede paa Reformationens Grund, der i hint Tidsrum dels fødtes og oplærtes i Ribe, dels fandt en frugtbar Livsvirksomhed der. En omstændig Paavisning heraf kunde afgive Emne for mange Foredrag. Her maa jeg fatte mig i Korthed.

Først vil jeg da nævne de to herlige Brødre, Peder og Niels Palladius, der, udgaaede af tarvelig Borger-slægt her i Ribe, men begge, uddannede som Luthers og Melanchtons Lærlinge i Wittenberg, siden kom til at indtage fremragende Pladser i deres Fædrelands evangeliske Kirke, den ældre Broder som Sjællands højt ansete Biskop, den yngre som Biskop i Lund. Begge døde i samme Aar (1560) efter hver paa sin Plads at have udfoldet en rig og betydningsfuld kirkelig Virksomhed.

Af de Mænd, som i det 16. Aarhundrede vare Sognepræster ved Domkirken i Ribe, bleve de fleste siden Biskopper, et Vidnesbyrd om, at det har været betydelige Mænd, saasom Frants Berg, der 1548 blev Biskop i Oslo; Laurids Nielsen Riber, der 1554 blev Biskop i Aalborg, Jacob Madsen Vejle, der 1588 blev Biskop i Odense og Peder Jensen Hegelund, der 1595 blev Biskop her i Ribe. Hertil kunde endnu lægges Lektoren her ved Domkirken i Ribe Hans Laugesen, der var Hegelunds Formand i Bispeembedet her. Tre af disse Mænd vare Sønner af Borgere her i Byen.

Blandt de Mænd, som beklædte Bispeembedet her i Ribe i Tiden nærmest efter Reformationen, var de allerfleste fremragende kirkelige Tilsynsmænd. Dette gælder da navnlig Hans Tavsens, der ikke uden Grund er kaldet Danmarks Luther; thi han havde ikke lidt af Luthers Ild og Kraft, og de 20 Aar, han beklædte Bispesædet her (1542—61), blev af den allerstørste Betydning for Indførelsen af god kirkelig Orden i det vidtstrakte Stift og for Uddannelsen af en paalidelig evangelisk Præstestand. Tavsens Formand, Johan Wenth (eller Vandal), havde i og for sig været en betydelig luthersk Theolog, der havde hjulpet Christian III med Indførelsen af Reformationen i Nordslesvig, men i Ribe Stift blev hans Virksomhed dog af mindre Betydning, dels fordi den kun var kortvarig (1537—41), og dels fordi han ikke var det danske Sprog saaledes mægtig, at han kunde tale det frit, hvorfor 4 af Stiftets Provster skiftevis maatte ledsage ham paa hans Visitatsrejser for at udlægge hans Ord for Menighederne. — Hans Tavsens Efterfølger, Povl Madsen, var ikke blot en lærd Mand, der fra sin Lærerstol ved Universitetet kaldtes hertil, men tillige en ypperlig Prædikant og en aarvaagen Biskop, hvilket vel ogsaa var Grunden til, at han efter en syvaarig Virksomhed her (1561—68) kaldtes til Sjællands Bispestol. Ogsaa Peder Hegelund, der var Biskop her 1595—1614, maa nævnes som en Prydelse for denne sin Fødeby. Han havde efter Studier i Wittenberg begyndt sin Embedsbane her som Rektor ved Domscholen, blev siden Lektor ved Domkirken, derefter Sognepræst sammesteds og endelig Biskop; han var begavet som dansk og latinsk Digter, har efterladt mærkelige Dagbogsoptegnelser og en Række Hyrdebreve til Stiftets Præster, der vidner om hans klare Blik for, hvad der tjener til Kirkens Tarv.

Det var som Skolemand, Hegelund først havde tildraget sig Opmærksomhed, da denne Stilling gav ham Anledning til at forfatte dramatiske Arbejder, som Disciplene i Skolen opførte under hans Ledelse. Det var en Skoleøvelse, som

man i hin Tid satte megen Pris paa. — Af andre navnkundige Skolemænd, som Ribe har haft i det 16. Aarhundrede, skal her fremhæves to, hvis Navne endnu fortjene at mindes. Den første var Jens Pedersen Grundet, der efter et ret mærkeligt Ungdomsliv 1542 blev Rektor i Ribe Skole. Han var en af disse fødte Pædagoger, som saa sjældent forekomme; thi med udmærkede Kundskaber forbandt han en Kærlighed til Ungdommen og et Greb paa at drage alle gode Evner frem hos dem, der gjorde ham til hin Tids mest navnkundige Skolemand, om hvem en af hans taknemmelige Disciple, der har tegnet et saare sympatetisk Billede af ham, nemlig Anders Sørensen Vedel, har vidnet, at en Skare af Mænd, udmærkede ved Lærdom og gode Sæder, skyldte ham deres Vejledning paa Videnskabens Bane. Det samme gælder Hans Thomesen, der ligesom Grundet var af Hans Tavsens kaldet til Rektor ved Ribe Skole. Han er navnlig bekendt ved den Interesse, han viste for Sangen, der i hin Tid spillede en større Rolle i Skoleundervisningen end nu for Tiden. Derved lededes han ind paa en Syslen med vore gamle Salmer og til selv at forfatte Salmer og til flittig at samle, hvad andre Forfattere havde frembragt paa dette Omraade, hvorved han blev i Stand til senere, da han var bleven Sognepræst ved Frue Kirke i København og Sjællands Stifts øverste Provst, at udgive den Salmebog, som bærer hans Navn og i over 100 Aar var den, som brugtes i Danmark og Norge.

Den Omstændighed, at Ribe havde den Lykke at have saadanne Skolemænd, maa det væsentlig tilskrives, at der fra denne Skole udgik Disciple, der vandt et meget anset Navn i den lærde Verden og derved kastede Glands over deres Fødeby. En Række af Professorer ved Universitetet stammede her fra Ribe, som de berømte Læger Hans Frandsen, Peder Sørensen, Anders Krag og Anders Christensen og den kgl. Historieskriver Niels Krag. Alle disse Mænd vare udgaaede fra jævne Borger-

slægter her i Ribe, men deres Navne bleve kendte langt ud over Fædrelandets Grænser.

Til Slutning maa jeg fremhæve to Mænd, der vel ikke ere fødte i Ribe, men tilbragte saa lange Tidsrum her, at Byen med Føje kan regne dem blandt sine egne. Jeg tænker paa de to berømte Historieskrivere Hans Svaning og Anders Sørensen Vedel, der hver paa sin Maade arbejdede hen mod det store Maal, som dog ingen af dem tilfulde naaede, nemlig at give en fuldstændig Fremstilling af Fædrelandets Historie fra de ældste Tider indtil Datiden.

— — .

Gud give Fremtid, som han gav os Minder.

3.

Uddrag af Pastor G. Jørgensens Foredrag i Ringkjøbing.

Taleren fremdrog en Række »Billeder af det kirkelige Liv i Danmark for 400 Aar siden«, nærmest som det formede sig i Landsognene, og med Tilknytning — saavidt mulig — til Omegnens Kirker.

Han skildrede først Kirkebygningen udvendig og indvendig. Dvælede særlig ved Altret, Midtpunktet i Datidens Gudstjeneste. I Stadil Kirkes Alterbord fandt man for nogle Aar siden en Blyeske, indeholdende Kirkens »Helligdomme« (d. e. Relikvier). Foruden nogle Benstumper fandtes i Æsken en Pergamentslap med Paaskrift: De sancto Lavrentio.

I Ringkjøbing Kirke fandtes et Alter for St. Anna, Datidens Modehelgeninde, Jomfru Marias Moder. Hun afbildedes som en ældre værdig Kvinde med Maria og Jesusbarnet paa sit Skød. Helgenaltrene var Ejendomsbesiddere, de kunde købe og sælge og modtage testamentariske Gaver. Netop i Slutningen af Middelalderen fik Altrene en Mængde Gaver, for hvilke der skulde læses Sjælemesser »til evig Tid« for Giverne og deres Slægt.

Derefter skildrede Taleren Sognepræstens Gerning i og udenfor Kirken, hans Kaar og hans Uddannelse. Sognepræsterne havde stadige Rivninger med »Bissemunkene«, der trængte sig ind i deres Gerning, og som i høj Grad var i Besiddelse af Menigmands Yndest. »De mindste Brødre«, som de kaldte sig, opførte sig tit som »Brødre mindst af alt« (Melanchthon: *Minimi fratres — minime fratres*).

Naar Povl Helgesen taler om Datidens mange »vanvittige (o: uvidende) Præster«, maa dog tilføjes, at der var Undtagelser. Humanismen var netop nu i Fremrykning. I et latinsk Brev af Avg. 1514 fortælles, at en vis Lavrids Nielsen, der var udsendt fra Helligaandsklosteret i Aalborg for at terminere i Harsyssel, købte en Bog af Petrus Bartholdi (Peter Bertelsen), der var Sognepræst i Stadil. Denne Bog indeholdt Nikolaus af Lyras Bibelfortolkning, et for den Tid udmærket Arbejde. Denne dyre og sjældne Bog havde saa dog fundet Vej til disse Egne.

Kirkefolket, der samledes i Kirkerne og deltog i de forskellige kirkelige Optog, fandt ikke fuld Tilfredsstillelse for sin religiøse Trang hjemme i Sognene. Valfarterne florerede stærkere end nogensinde. Almuesfolk, som ikke kunde drage til Rom, St. Jago o. a. St. i Udlandet, nøjedes med at besøge Valfartssteder herhjemme, f. Ex. Karup Kirke. Der var noget kønt ved disse Valfarter, men de medførte store sædelige Farer. Reformatorerne ivrer derfor stærkt imod dem. P. Palladius siger i sin Visitatsbog: »Bliv i din Sognekirke og hør der din Saligheds Lærdom«. Om Tidens stærke Helgentro er der endnu et tydeligt Minde i Navnene, som for en meget stor Del er dannede af Helgen-navne. De forskellige Egnes noget forskellige Navneskik tyder paa, at de enkelte Helgener ikke var lige yndede overalt. I Vestjylland findes Navnet Rasmus (St. Erasmus) meget sparsomt, medens det andre Steder er overordentlig almindeligt. Navnet Gravers (Gregorius) er ret almindeligt i Ringkjøbingegnen, Lambert (St. Lambert, Ribe Stifts Skytspatron) i Ribeeegnen o. s. v.

Reformationen gjorde i Løbet af meget kort Tid Ende paa Sjælemesser, Valfarter og Helgendyrkelse, et Vidnesbyrd om den vældige Aandsmagt, hvormed den blev ført frem.

4.

Om de middelalderlige Kalkmalerier i vore Kirker.

Af Professor *J. Kornerup*. (Uddrag).

Opdagelsen af Kalkmalerierne i Skibby Kirke for omtr. 50 Aar siden havde til Følge, at der siden den Tid ved Nationalmuseets Omsorg er fremdraget Kalkmalerier eller Rester af saadanne i omtr. 300 Kirker i Danmark. Disse Billeder og Dekorationer er dog af højst forskellig Værd; men Aarhundreder er farne hen, siden vore Forfædre i deres enfoldige fromme Tro malede disse Billeder. Det er den danske Middelalder, der aabenbarer sig i dem og taler til os ligesom gennem vore gamle Folkeviser.

Det var den kristne Kirke, der bragte Malerkunsten fra Syden til Danmark. Den kom fra Italien og Grækenland over Frankrig og Tyskland, som længe havde staaet paa et forholdsvis højt Kulturtrin, medens det skandinaviske Norden endnu laa hen i et barbarisk Mørke. Det var Munkene, især Benediktinerne, der bragte Kunsten ind til de nordiske Lande; thi i Klostrene fandtes Skoler for Kunsten, som bl. a. ses af den berømte Bog af Munken Theofilus fra 12. Aarhundrede, en meget udførlig teknisk Lærebog i Freskomaleri, Guldsmedekunst, Glasmaleri, Klokkestøbning m. m., og den katholske Kirke forstod udmærket at tage Kunsten i sin Tjeneste for ved alle ydre Midler at forskønne Kirkerne og Gudstjenesten. Langs Væggene hen under Bjælkelofterne malede man Bibelhistorien, der skulde være ligesom en Anskuelsesundervisning, eftersom Folket ikke forstod at læse. Theofilus og andre udtaler dette bestemt.

De ældste Kirker paa Landet havde fladt Loft, og kun over Alternichen fandtes en Hvælving. De ældste Kalkmalerier er malede paa en fin glittet Puds, som det synes,

medens denne endnu var vaad, »Fresko«. Man malede først Omridsene med en spids Pensel og rød Okkerfarve, ganske som en gl. byzantinsk Malerbog foreskriver og inddelte meget omhyggeligt alt med Passeren.

Hen under Loftet malede man den græske Bordt, »a la grecque«, paa et Net af smaa Kvadrater. Disse 700aarige Malerier udmærker sig ved smukke Bordter og ved sine Traditioner fra den antike Malerkunst.

Hovedbilledet i den ældre Tid var dog altid den triumferende Kristus i kolossal Størrelse, malet paa Hvælvingen i Alternichen. Han sidder paa sin Herligheds Trone, »Rex Gloriæ«, med Livets Bog i den ene Haand, og den anden rakt i Vejret til Velsignelse over Menigheden. Han er omgivet af en mandelformet Regnbue paa blaa Bund, og udenom svæver de fire Evangelisters vingede Symboler: Englen, Ørnen, Løven og Oksen, alt efter Joh. Aabenb. 4. og Ezechiels Syn. Ved Siderne staar Erkeengle, Jomfru Maria og Evangelister og tilbede Herren. Den hele imponerende Komposition har, oplyst af Kerter i det halvmørke Rum, maattet virke paa Menigheden som en himmelsk Aabenbaring.

Saadanne Kalkmalerier er fremdragne i Skibby, Alsted, Hagested og Sæby Kirker paa Sjælland, men der er fundet Brudstykker af lignende flere andre Steder, f. Ex. et meget gammelt i Sanderum ved Odense.

Desværre er de ældste Kalkmalerier for en Del bleven ødelagte ved de i den senere Middelalder indbyggede Hvælvinger. Stiger man op over disse, kan man paa mange Steder paa Sidevæggene se fin glittet Puds med Spor af Freskomaling.

En Undtagelse er de i Aal Kirke ved Varde fremdragne Kalkmalerier fra c. 1200; thi denne Kirke har beholdt sit flade Loft. Langs Sidevæggene ses en højst mærkelig Skildring af den hellige Nicolaus's Legende, af Kong David med en Cithar og sin Psalmebog m. m. I Spentrup Kirke ved Randers er der i Korbuen malet en symbolsk

Fremstilling af Jødedom og Kristendom, »Synagoga« og »ecclesia sancta«.

Den for sin Tid udmærkede Dekorationskunst fra sidste Halvdel af 12te og 1ste Fjerdedel af 13de Aarhundrede findes kun i de af huggen Granit eller især af Fraadsten opførte Kirker, og den holder pludselig op, da de brændte Mursten kommer i Brug, og der spores nu tydelig en Tilbagegang i Kunsten.

Det synes, som om den hellige Franciskus's Fremtræden og hans Fordybelse i Betragtningen af Jesu Lidelse har haft en vis Indflydelse paa den kirkelige Kunst. Hans Munkeorden bredte sig forbausende hurtigt over hele Evropa. Ry Klosters Aarbøger melder: at »1232 vandrede Minoriterbrødrene (Franciskanerne) ind i Danmark paa nøgne Fødder og grundede et Kloster i Ribe«, og snart fik de fleste større Byer Graabrødrekløstre.

Hovedbilledet i Kirkerne, den sejrende Kristus paa sin Herligheds Trone, maa nu vige for Billedet af den paa Korset lidende Kristus. Medens de ældste Crucifixer, skaarne i Træ eller Hvalrostand eller støbte i Metal, fremstille Herren symbolsk med aabne Øine og Konge-Krone paa Hovedet, bliver fra nu af Skildringen realistisk.

Nu maler og udsnitte man den døde Kristus med alle Lidelsens Mærker. Øiet er bristet, Hovedet med Tornekronen paa er sunket ned til den ene Side, og Blodet risler ned over det hvide Legeme, som hænger tungt paa Korset.

Paa Hvælvingerne maler man nu Lidelseshistorien saa grufuld som muligt. Bødlerne skildres saa raa og hæslige, som Maleren har formaaet. Ogsaa her i Lyngby Kirke fremstiller de forøvrigt meget udvaskede Kalkmalerier Scener af Lidelseshistorien. Man ser Kristus bære sit Kors, Jomfru Maria og Simon af Cyrene ledsager ham; endvidere den opstandne Kristus med Sejersfanen, den sørgende Maria, »mater dolorosa«, med Sønnens Lig liggende over Skødet og med følgende Indskrift paa Latin: »Jesus Kristus er

vor Frelse, han løser os fra alle vore Synder. O Guds Moder! hav Barmhjertighed med mig!» Endvidere knæler den vantro Thomas foran den opstandne Kristus og berører med sine Fingre hans Saar. Ovenover læses: »ræk din Haand ud og stik den i min Side» og Thomas's Svar: »min Herre og min Gud!» Malerierne er udførte omkring 1450.

De gamle Kalkmalerier er gennemgaaende af religiøst Indhold, men der er dog fundet et Par Undtagelser fra denne Regel, nemlig et Par historiske Billeder. I St. Bendts Kirke i Ringsted afdækkede jeg i 1882 højt oppe paa Korets Væg et bredt malet Bælte med statelige siddende Konger og Dronninger af Valdemarernes Slægt, som ligger her begravede. De holdt i Hænderne det gamle danske Kongevaaben, de tre blaa Leopardter paa guldgul Bund. For et Par Aar siden blev der længst til højre i samme Række fundet Billedet af en Konge, der holder et Skjold med en opret staaende gul Løve og tre gule Striber paa blaa Bund: det gamle svenske Kongevaaben. Ovenover læses: BYRGERVS · REX. Billedet forestiller den fordrevne svenske Kong Birger, Erik Menveds Svoger. Han tyede ned til Danmark, hvor han fik Spikeborg ved Skelskør til Lehn, døde 1321 og blev begravet i Ringsted Kirke. Tiden, da Billedet blev malet, er derved angivet.

I Koret i St. Peders Kirke i Næstved fandtes 1884 under Kalken et Maleri, der forestiller Kong Valdemar Atterdag og Dronning Helvig knælende i Bøn foran den hellige Treenighed. Kongen havde betænkt St. Peders Kloster med rige Gaver, og i sit Testament, affattet paa Gurre Slot, da han laa for Døden, bestemte han tillige, at Munkene skulde synge Messer for hans Sjæl paa hans Dødsdag, og Abbeden og Munkene da trakteres med tre Retter Mad og en Tønde tysk Øl¹⁾. Kongen er skildret som en høj, slank Skikkelse og er iført Datidens Vaaben-

¹⁾ J. Kornerup: »Valdm. Atterdags og Dronning Helvigs Billeder». Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1893.

dragt og over den en rødbrun Kjortel, broderet med grønne Søblade 2: Aakandeblade.

I det danske Kongevaaben forvandledes senere disse Søblade til røde Hjerter. Ved Siden af Kongen melder en latinsk Indskrift, at Kong Valdemar døde den 24. Oktbr. 1375, og i St. Peder Klosters gamle Mindebog, der endnu forvares i Universitets-Bibliotheket, findes ved dette Aar den selvsamme Efterretning Ord til andet.

Ved Betragtningen af vore gamle Kalkmalerier kan man ikke undlade at lægge Mærke til deres Mangler i Tegningen; men man maa ikke glemme, at der ligger Aarhundreder imellem dem og vor Tid. Det maa dog indrømmes, at de gamle Malere havde en udmærket Evne til at dekorere og til med dristig og sikker Haand at fylde de tomme Hvælvinger og Vægge og frembringe et rigt og livligt Indtryk i Kirkehallen, saare forskelligt fra de døde kalkede Mure, man nu som oftest ser. En Ting er tydelig, nemlig at de gamle Billeder er malede af enfoldige, men troende Kristne.

Det er glædeligt at se, at i vore Dage har en udmærket Kunstner, Joachim Skovgaard, med Held igen optaget den gamle kirkelige Malerkunst i den af nyt opbyggede Viborg Domkirke. Derimod synes det betænkeligt at male nye Freskomalerier i vore gamle Kirker. De vilde dør snarest virke forstyrrende. Lad os bevare vore Domkirker saaledes, som Forfædrene har efterladt dem. Lad os ikke modernisere dem, men huske Herrens Ord: »man skal ikke komme ny Vin paa gamle Læderflasker«. —
